

OBUKA PROSVETNIH RADNIKA I UČENIKA ZA REAGOVANJE U SLUČAJEVIMA NAPADA VATRENIM ORUŽJEM

Irena Miladinović¹, Lazar Miladinović², Radovan Radovanović³

Rezime: U savremenom društvenom kontekstu, oružani napadi u školskim ustanovama predstavljaju ozbiljnu pretnju koji mogu da izazovu katastrofalne posledice po fizičku i psihološku bezbednost učenika, nastavnika i šire zajednice. Cilj ovog rada je razvoj teorijski utemeljenog i praktično primenljivog modela obuke prosvetnih radnika i učenika za reagovanje u situacijama oružanog napada, uz poštovanje postojećeg normativnog okvira Republike Srbije, a posebno *Postupanje ustanova obrazovanja i vaspitanja u kriznim događajima* [1]. Model se zasniva na tri međusobno povezane komponente: preventivnoj, operativnoj i postkriznoj. Poseban akcenat stavljen je na međusektorsku saradnju, kao i na kontinuiranu evaluaciju i profesionalni razvoj zaposlenih. Rad doprinosi razvoju sistematskog pristupa bezbednosti u školama kroz formulisanje održivog i primenljivog modela koji povezuje naučnu teoriju i praksu. Pored naučnog doprinosa, rad može poslužiti kao osnova za buduće zakonske i strateške promene u oblasti obrazovne bezbednosti u Srbiji.

Ključne reči: bezbednost u školama, krizne situacije, oružani napad, prosvetni radnici, model obuke, prevencija nasilja, psihološka otpornost

TRAINING OF EDUCATORS AND STUDENTS FOR RESPONDING TO FIREARM ATTACK

Abstract: In the contemporary social context, armed attacks in educational institutions represent a serious threat that can cause catastrophic consequences for the physical and psychological safety of students, teachers, and the broader community. The aim of this paper is to develop a theoretically grounded and practically applicable training model for teachers and students to respond in situations of armed attack, in accordance with the existing legal framework of the Republic of Serbia, particularly the Procedure for Educational Institutions in Crisis Events [1]. The proposed model is based on three interconnected components: preventive, operational, and post-crisis. Special emphasis is placed on intersectoral cooperation, as well as on continuous evaluation and professional development of school staff. This paper contributes to the development of a systematic approach to school safety by formulating a sustainable and applicable model that bridges scientific theory and practical implementation. In addition to its scientific contribution, the proposed model can serve as a basis for future legislative and strategic changes in the field of educational safety in Serbia.

Key words: school safety, crisis situations, armed attack, educational staff, training model, violence prevention, psychological resilience.

1. UVOD

Obrazovno-vaspitne ustanove u savremenom društvu koncipirane su kao bezbedno okruženje za sveukupni razvoj, obrazovanje i vaspitanje dece i mladih. Ipak, poslednjih godina zabeležen je značajan porast različitih oblika vršnjačkog nasilja u školama, uključujući i pojavu oružanih napada kao najozbiljnijeg oblika nasilja koji sa sobom nosi bezbednosne rizike sa potencijalno katastrofalnim posledicama.

Iako se ovakvi indidenti u školama najčešće vezuju za zemlje u kojima je dostupnost vatrenog oružja izrazito visoka, kao što su Sjedinjene Američke Države [2], globalni trendovi ukazuju na rastući problem pojave ovakvih incidenata i u drugim delovima sveta, uključujući i zemlje u razvoju.

Prema izveštaju Education under Attack 2022 [3], u periodu od 2020. do 2021. godine zabeleženo je više od 5.000 napada na obrazovne ustanove širom sveta, uključujući fizičke napade, napade vatrenim oružjem i upade naoružanih lica u školske objekte. U Sjedinjenim Američkim Državama,

¹ Irena Miladinović, dipl. pedagog i spec. kriminalista, OŠ „Đura Jakšić“ Jelašnica, email: irena.miladinovic82@gmail.com

² Lazar Miladinović, spec. kriminalista, „Securitas Se“ d.o.o. Beograd, email: miladinovic.laza@gmail.com

³ dr Radovan Radovanović, Kriminalističko-policijski univerzitet Beograd, email: radovan.radovanovic@kpu.edu.rs

tokom školske 2021/2022. godine, zabeleženo je više od 300 incidenata u kojima je korišćeno vatreno oružje u školama, što predstavlja najveći broj ovakvih incidenata u poslednjih 20 godina [2].

Iako broj oružanih napada u školama u regionu Zapadnog Balkana nije prisutan u tim razmerama kao u SAD-u, pojedini incidenti koji su se desili u poslednjih par godina izazvali su duboki društveni odjek i otvorili pitanje sistemske spremnosti obrazovnog sistema za reagovanje u kriznim situacijama.

Najdrastičniji slučaj ovakvih incidenata dogodio se u maju 2023. godine, u Oglednoj osnovnoj školi „Vladislav Ribnikar“ u Beogradu, kada je trinaestogodišnji učenik K.K. izvršio masovno ubistvo, usmrivši devet učenika i jednog službenika obezbeđenja, dok je više osoba ranjeno. Ovaj tragičan incident predstavlja prvi masovni napad vatrenim oružjem u školama u savremenoj istoriji Republike Srbije i označio je prekretnicu u razumevanju bezbednosnih izazova u školama i ukazao na hitnu potrebu za sistemskim pristupom edukacije i osposobljavanja svih učesnika u obrazovano-vaspitnom procesu [4].

Od ovakvih nemilih incidenata u školama nisu ostale pošteđene ni zemlje u okruženju. Naime, slični incidenti sa vatrenim oružjem zabeleženi su u školama u Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori. U Tuzli (Bosna i Hercegovina, 2018), učenik je uneo vatreno oružje u školu, ali je blagovremenom reakcijom sprečen da ga upotrebi i time je izbegnuta tragedija većih razmera. U Nikšiću (Crna Gora, 2022), zabeležen incident nasilja vatrenim oružjem u školskom dvorištu, srećom, bez ljudskih žrtava. Ovi incidenti potvrđuju da problem nije izolovan i da čitav region mora razviti efikasne mehanizme za prevenciju i brzo reagovanje u slučaju pojave ovakvih incidenata u školama.

Rezultati empirijskih istraživanja ovakvih incidenata, ukazuju na zabrinjavajući nivo nespremnosti većine nastavnog osoblja da adekvatno reaguje u slučajevima pojave napada oružjem. Naime, većina nastavnika je izjavilo da nije prošlo specijalizovanu obuku za krizne situacije koje uključuju nasilje oružjem. Prema istraživanju Centra za primenjenu psihologiju [5], čak 78% nastavnika u osnovnim i srednjim školama u Srbiji izjavilo je da ne zna kako bi reagovalo u slučaju oružanog napada, dok je 92% njih naglasilo potrebu za dodatnom edukacijom, obukama i stručnom podrškom u oblasti kriznog menadžmenta.

Cilj ovog rada je da istraži aktuelno stanje, potrebe i mogućnosti vaspitno-obrazovnih ustanova u vezi sa organizovanjem obuka prosvetnih radnika i učenika za reagovanje u slučaju oružanih napada u školama. Posebna pažnja biće posvećena analizi postojećih modela obuka u svetu, sa ciljem kreiranja predloga modela koji su prilagođeni specifičnostima obrazovnog sistema, zakonskog okvira i kulturnog konteksta u Republici Srbiji.

2. TEORIJSKI OKVIR ISTRAŽIVANJA

2.1. Definisanje osnovnih pojmova

2.1.1. Nasilje u školama

Nasilje u školama obuhvata širok spektar oblika agresivnog ponašanja koji se javljaju unutar obrazovne ustanove, uključujući verbalno, fizičko, psihološko, seksualno i oružano nasilje [6]. Oružano nasilje predstavlja najekstremniji oblik, jer direktno ugrožava život i bezbednost učenika, nastavnog kadra i drugog školskog osoblja.

2.1.2. Krizne situacije i oružani napadi

Krizna situacija u obrazovnom kontekstu odnosi se na svaki događaj koji ozbiljno narušava fizičku ili psihološku bezbednost učesnika obrazovnog procesa. Oružani napad u školama podrazumeva situaciju u kojoj naoružano lice (učenik, bivši učenik ili spoljašnje lice) otvori vatru ili pretilo vatrenim oružjem u prostoru škole [7].

2.1.3. Obuka za krizne intervencije

Obuka za krizne intervencije uključuje strukturisane programe edukacije i pripreme nastavnog i nenastavnog osoblja i učenike za brzo, koordinisano i bezbedno reagovanje tokom kriznih događaja, uključujući oružane napade. Obuke se mogu realizovati kroz radionice, simulacije, vežbe evakuacije, kao i kroz kontinuirano obrazovanje u saradnji sa stručnjacima za bezbednost i mentalno zdravlje [8].

2.2. Teorije o pojavi nasilnog ponašanja i faktori rizika

2.2.1. Teorije individualnog rizika

Psihološki pristupi fokusiraju se na unutrašnje, individualne karakteristike učinioca, kao što su prisustvo mentalnih poremećaja, hroničnih depresija, anksioznosti ili antisocijalnog poremećaja ličnosti. Rezultati istraživanja ukazuju da osobe koje doživljavaju intenzivnu psihičku patnju, osećaj izolacije ili odbačenosti, češće ispoljavaju nasilna ponašanja kao način demonstracije nagomilanog besa i frustracije.

2.2.2. Socijalni i ekološki faktori

Prema socijalno kognitivnoj teoriji učenja, nasilno ponašanje može biti rezultat procesa posmatranja i imitacije modela iz neposrednog okruženja ili medijskog sadržaja. U slučajevima kada agresivni obrasci ponašanja nisu adekvatno sankcionisani ili se, čak, pozitivno predstavljaju i medijski eksponiraju kao društveno prihvatljivi, povećava se verovatnoća njihove internalizacije i ponovnog ispoljavanja u realnim situacijama [9]. S druge strane, socijalni modeli objašnjenja nasilja naglašavaju ulogu društvenih struktura i međuljudskih odnosa u razvoju devijantnog ponašanja kod dece i mladih. Marginalizacija, kontinuirana diskriminacija, kao i iskustva socijalne isključenosti, često doprinose formiranju osećaja nemoći kod pojedinaca, koje u određenim okolnostima, mogu prerasti u potrebu za osvetom. Ovo povećava rizik od pojave nasilnog ponašanja usmerenog prema vršnjacima, nastavnicima ili samoj instituciji. U tom kontekstu, školski sistem i zaposleni u njemu imaju ključnu ulogu u promovisanju nenasilnih obrazaca ponašanja i razvijanju strategija za mirno rešavanje konflikata [9].

Prema ekološkom modelu razvoja, nasilje u školskom okruženju ne može se sagledavati kao izolovan fenomen, već kao rezultat kompleksne i dinamične interakcije između učenika i različitih nivoa njegovog socijalnog okruženja. Ovaj model obuhvata višeslojne uticaje, počev od porodičnih odnosa, školskog ambijenta, vršnjačkih interakcija, pa sve do šireg društvenog i kulturnog konteksta, uključujući zakonske i institucionalne okvire [10].

2.2.3. Kulturološki uticaji

Kulturološki modeli analiziraju uticaj medija, popularne kulture i društvenih vrednosti u društvu. Izloženost medijskim sadržajima koji normalizuju ili glorifikuju nasilje – poput filmova, video-igara ili sadržaja na internetu – može oblikovati iskrivljenu percepciju stvarnosti kod dece i mladih. Sve ovo utiče na formiranje stavova koji legitimizuju i opravdavaju nasilno ponašanje kao sredstvo rešavanja konflikata ili postizanje ciljeva [11].

2.2.4. Institucionalni okvir i prevencija

Prema institucionalnim teorijama, škole imaju ključnu ulogu u identifikaciji i prevenciji rizičnih ponašanja dece i mladih. Nedostatak ili ne doslednost u sprovođenju preventivnih mera, kao i odsustvo neblagovremene reakcije i loša komunikacija između nastavnog osoblja i učenika, mogu doprineti razvoju kriznih situacija. Ove teorije ukazuju da neefikasno funkcionisanje škole kao sistema može biti značajan faktor u nastanku tragičnih ishoda [8]. S tim u vezi, efikasna institucionalna prevencija incidenata podrazumeva razvoj jasnih politika protiv nasilja, redovnu obuku zaposlenih, dostupnost savetodavne službe i uključivanje šire zajednice u identifikaciju rizičnih ponašanja [7].

Teorije kriznog upravljanja u obrazovanju ukazuju na važnost pripreme kroz planiranje, edukaciju, simulacije, jasno definisane komunikacione protokole i postkrizne analize. Njihova implementacija u obrazovno-vaspitnom sistemu povećava otpornost samog sistema i ustanova u slučaju pojave incidenta i tako se potencijalne posledice kriznih situacija eliminišu ili smanjuju na prihvatljiv nivo [12]. Takođe, efikasno upravljanje krizom u školama zahteva ne samo logističku spremnost, već i razvijene komunikacione strategije koje omogućavaju otvoren dijalog među učesnicima, brzu razmenu informacija i smanjenje konflikata u trenutku krize.

3. MEĐUNARODNI MODELI OBUKE ZA REAGOVANJE U KRIZNIM SITUACIJAMA U OBRAZOVNO – VASPITNIM USTANOVAMA

3.1. ALICE model (Alert, Lockdown, Inform, Counter, Evacuate)

ALICE model zasnovan je na simulacijama stvarnih situacija, u kojem se nastavnici i učenici osposobljavaju da identifikuju potencijalne znake napada, alarmiraju druge, zaštite se, evakušu ili, ukoliko ne postoji druga opcija, fizički reaguju na napadača [13]. Naime, ovaj model predstavlja jedan od najzastupljenijih pristupa osposobljavanja za pravilno reagovanje u slučaju pojave oružanog napada u školama, a posebno u Sjedinjenim Američkim Državama. Akronim ALICE označava pet ključnih koraka: „Alert“ (Upozori), „Lockdown“ (Zaključaj), „Inform“ (Informiši), „Counter“ (Odupri se) i „Evacuate“ (Evakuši). Do pojave ovog modela korišćeni su modeli sa tradicionalnim pristupom koji su se gotovo isključivo oslanjali na zaključavanje prostorija i pasivno čekanje da stigne pomoć. ALICE model se razlikuje u tome što podstiče proaktivno i fleksibilno reagovanje koje se prilagođava konkretnim okolnostima u datom vremenu i prostoru [13].

Osnovna svrha ovog modela jeste da nastavnicima i učenicima omogući veći stepen autonomije i mogućnost donošenja odluka u realnom vremenu, a uzimajući u obzir faktore kao što su karakteristike prostora u kojem napad odigrava, blizinu i broju napadača i dostupne evakuacione ili druge prinudne izlaze. Na primer, korak „Inform“ podrazumeva upotrebu svih dostupnih sredstava, kao što su sistem razglasa, mobilne telefone, interni školski sistemi za obaveštavanje i sl., a kako bi se precizne i pravovremene informacije delile u realnom vremenu, što omogućava odlučivanje o daljem ponašanju u ovakvim situacijama [14], [15].

Iako ALICE pristup promoviše strategije koje uključuju i fizičko ometanje napadača („Counter“), ovaj korak se preporučuje isključivo u situacijama krajnje nužde, kada evakuacija ili skrivanje nisu mogući. Kritičari upozoravaju da primena ovakvih metoda mogu ostaviti psihološke posledice kod dece, posebno kada je proces osposobljavanja intenzivan ili se često vrše reobuke i ponavljanja. Međutim, istraživanja pokazuju da pravilno sprovedene simulacije i edukacija mogu povećati osećaj spremnosti i samopouzdanja kod nastavnika i učenika, bez značajnog porasta anksioznosti [16], [17].

Uprkos navedenim kontraverzama i potencijalnih negativnih posledica, ALICE model je implementiran u više hiljada školskih ustanova širom SAD-a, a njegova primena se sve više razmatra i u kontekstu međunarodnih obrazovnih sistema kao deo šireg okvira za bezbednost u školama [7].

3.2. Model Run-Hide-Fight (Beži-Sakrij se-Bori se)

Model Run, Hide, Fight (Beži-Sakrij se-Bori se) razvijen je u Sjedinjenim Američkim Državama kao odgovor vlasti na sve učestalije pojave incidenata u školskom i radnom okruženju. U početku model je bio fokusiran na pre svega opasnost od pojave požara i reagovanje u tim situacijama, ali su vremenom ove edukacije proširene i na različite vrste prirodnih i nesreća nastalih ljudskim delovanjem, uključujući situacije sa aktivnim napadačima.

Ovaj model omogućava pojedincima koji se nalaze u opasnosti konkretne i intuitivne korake za preživljavanje, a koji se baziraju na tri koraka i to:

- bežanje sa mesta incidenta ukoliko je moguće,
- skrivanje, ako bežanje nije bezbedno i

- fizička konfrontacija tj. borba sa napadačem, kao poslednja opcija kada prethodne dve nisu moguće [18].

Ovaj model se pokazao kao značajan za osposobljavanje nastavnika i učenika u obrazovnim ustanovama, pri čemu se njena primena među decom i mladima razlikuje od primene među odraslim licima. Naime, dok se odraslima preporučuje puna primena modela, škole u SAD-u i inostranstvu često ograničavaju osposobljavanje dece na komponente "beži" i "sakrij se", kako bi se umanjio potencijalni psihološki stres kod učenika [19], [20].

Empirijska istraživanja sprovedena u SAD-u, pokazala su da ovakav vid osposobljavanja u kontrolisanim uslovima uz korišćenje adekvatnih vizuelnih i video materijala, imala pozitivne efekte, jer su se kod polaznika obuke ispoljavali efekti povećane spremnosti i percepcija lične bezbednosti na višem nivou. Takođe, istraživanja u Velikoj Britaniji i Danskoj, ukazuju da kampanje koje u svojim edukacijama zaposlenih koriste jednostavne, ali akcione upute poput „Run“, „Hide“, „Fight“ ili britanske verzije „Run“, „Hide“, „Tell“, imaju direktan uticaj na spremnost ljudi da pravilno reaguju u simuliranim situacijama terorističkih napada [21]. Iako se pristupi mogu razlikovati po kulturološkom kontekstu, nalazi ukazuju na značaj jasne komunikacije i uvežbavanja ovakvih scenarija kao ključnog faktora efikasnog kriznog upravljanja.

Komercijalizacija ovih strategija od strane firmi kao što su „ALICE Training Institute“ i „Guardian Defense“ dodatno je uticala na standardizaciju i poboljšanje procesa osposobljavanja u školama, nudeći gotove protokole za reagovanje, materijale za edukaciju i simulacije koje olakšavaju implementaciju ovog modela u svakodnevnoj školskoj praksi. Uprkos kontradikciji koje prate ovaj model, a koje se kao i kod ALICE modela odnose na moguće emocionalne posledice kod učenika, pre svega, aktuelna literatura i rezultati navedenih empirijskih istraživanja potvrđuju praktičnu vrednost i visoku adaptabilnost u različitim institucionalnim kontekstima ovog modela [20].

3.3. Integrisane obuke sa policijom i vojskom i hitnim službama u Izraelu

Još jedan od efikasnih modela osposobljavanja za reagovanje u kriznim situacijama je i Izraelski model upravljanja krizama u obrazovnim institucijama. Ovaj model se smatra jednim od najkompleksnijih i najsistematičnijih u svetu. Zbog specifičnog bezbednosnog eksternog konteksta i stalne izloženosti pretnjama od oružanih i terorističkih napada, Izraelske škole sprovode redovne, obavezne obuke nastavnika i učenika u saradnji sa vojskom, policijom, civilnom zaštitom i hitnim službama. Ove obuke uključuju godišnje vežbe evakuacije, simulacije raketnih udara i terorističkih napada, kao i praktične treninge nastavnika i učenika u skladu sa propisanim nacionalnim protokolima Izraela [10].

Ovaj model predviđa, ne samo fizičku pripremu i logistiku reagovanja u kriznim situacijama, već i razvoju psihološke otpornosti kod dece i mladih. S tim u vezi u školama se kontinuirano sprovode radionice i edukacije koje uključuju tehnike emocionalne regulacije, psihološke pripreme i reakcije na stres, kako bi se učenicima omogućila bolja adaptacija u slučaju pojave realne opasnosti. Ovaj sveobuhvatni pristup pomaže učenicima da razviju osećaj kontrole i samopouzdanja, a sa ciljem smanjenja verovatnoće pojave dugotrajnih trauma i posttraumatskog stresa kod dece koje su doživela ovakav vid kriznih situacija [22].

Izraelski model osposobljavanja se oslanja i na multisektorsku koordinaciju između obrazovnog sistema i državnih bezbednosnih struktura, čime se omogućava brzo i efikasno reagovanje u realnom vremenu i prostoru. U praksi to znači da škole raspolažu jasno definisanim protokolima i planovima reagovanja koji se redovno ažuriraju, dok su svi nastavnici obučeni za blagovremeno prepoznavanje bezbednosnih rizika i pravilno reagovanje na pojavu istih. Takva institucionalna spremnost dodatno je potkrepljena zakonskom regulativom i legislativom, po kojoj se obrazovne ustanove obavezuje da moraju da učestvuju u nacionalnim vežbama i saradnju sa relevantnim bezbednosnim strukturama i agencijama [23].

Izraelski model može poslužiti kao primer dobre prakse za zemlje koje žele da unaprede svoje krizne strategije u obrazovnom sektoru, posebno kada je reč o integraciji psiholoških, bezbednosnih i pedagoških aspekata kriznog upravljanja.

4. PREDLOG INTEGRISANOG MODELA OBUKE ZA REAGOVANJE U SLUČAJU ORUŽANOG NAPADA U ŠKOLAMA

Model obuke za reagovanje u slučaju oružanog napada u školama nastao je kao odgovor na porast nasilja u obrazovnim ustanovama i zasniva se na načelima prevencije, operativne spremnosti i psihološke podrške. Ovaj model je u potpunosti usklađen sa Protokolom za postupanje obrazovno-vaspitnih ustanova u slučajevima pojave kriznih situacija [1].

Preventivne aktivnosti, u skladu sa navedenim protokolom, imaju ključnu ulogu u izgradnji bezbednog obrazovnog sistema, a cilj sprovođenja istog je ojačati kapacitete nastavnika, učenika i roditelja u prepoznavanju i prevenciji potencijalnih kriznih situacija, kao i unaprediti ukupnu bezbednost i psihosocijalnu klimu u obrazovno-vaspitnim ustanovama [19].

Autori ovog rada, uzimajući u obzir praktična, stručna i lična iskustva i znanja, preporučuju primenu modela obuke zasnovanog na modifikovanom modelu Run-Hide-Fight (Beži-Sakrij se-Bori se). Ovaj model podrazumeva osposobljavanje nastavnika i učenika kroz teorijsku i praktičnu obuku.

Teorijski deo obuke podrazumeva izlaganje stručnjaka iz oblasti bezbednosti, psihologije i pedagogije, uz upotrebu adekvatnih vizuelnih i video materijala i školskih pomagala. Na ovaj način, učesnici obuke mogu na jasan način ući u temu i pripremiti se na krizne situacije.

Teorijska obuka nastavnika obuhvata:

- Edukaciju o vrstama kriznih događaja koji se mogu javiti u školama, kao i mehanizmima za njihovo blagovremeno prepoznavanje.
- Radionice iz oblasti psihologije, pedagogije i bezbednosti sa akcentom na krizni menadžment.
- Edukaciju o mentalnom zdravlju, stresu i tehnikama samopomoći za prevazilaženje stresa [16].

Pored stručnog teorijskog osposobljavanja, preporučuju se i savetodavne radionice koje uključuju aktivno učešće roditelja. Saradnja između škole i porodice je ključna kao preventivni faktor u borbi protiv nasilja [7].

Teorijska obuka za učenike treba biti usmerena na:

- Razvijanje veština konstruktivnog rešavanja sukoba.
- Podsticanje empatije, međusobnog razumevanja i negovanje tolerancije.
- Jačanje osećaja pripadnosti i sigurnosti unutar kolektiva [10].

Praktični deo obuke treba da se fokusira na razvoj konkretnih reakcija u vanrednim situacijama, sa ciljem smanjenja panike i jačanja samopouzdanja učenika i nastavnika. Empirijska istraživanja pokazuju da simulacije oružanih napada pozitivno utiču na spremnost učesnika [15], pa je neophodno implementirati ih tokom obuke. U saradnji sa nadležnim institucijama, kao što su policija, vatrogasno-spasilačke jedinice, služne hitne medicinske pomoći i lokalne vlasti, treba izvoditi simulacije i vežbe sa realnim scenarijima.

Svaka škola treba da formira Tim za krizne događaje odgovoran za izradu Plana informisanja i komunikacije. Plan mora da definiše:

- Kanale i protokole obaveštavanja.
- Sistem blagovremenog upozoravanja (alarmni sistemi, školski razglas, SMS poruke).
- Plan objekta sa rasporedom prostorijama i unapred određenom lokacijom za čuvanje ključeva.

Svaka škola takođe mora imati Plan evakuacije, koji treba da sadrži jasno definisane evakuacione puteve, sigurnosne tačke i mesta okupljanja.

Praktični deo obuke po modifikovanom modelu Run-Hide-Fight treba da obuhvata tri ključna segmenta i to:

- **Run (Beži)** – Cilj ovog segmenta je upoznavanje učesnika obuke sa načinima bezbednog napuštanja mesta incidenta. Kada procena službenika obezbeđenja ili policije pokaže da je evakuacija moguća i bezbedna, bekstvo predstavlja najefikasniju opciju. Posebno je izvodljivo u objektima sa više lamela, blokova i nezavisnih izlaza, jer omogućava alternativne pravce kretanja.

Evakuaciju treba sprovesti brzo i odlučno, poštujući sledeće smernice:

- ✓ Imati jasan plan i ne oklevati,
- ✓ Ostaviti sve što usporava kretanje,
- ✓ Pomoći drugima ako to ne ugrožava sopstvenu bezbednost,
- ✓ Upozoriti druge da ne ulaze u opasno područje i
- ✓ Koristiti zaklon (zidovi, stubovi, nameštaj) prilikom kretanja i izbegavati otvorene prostore.

Ako bezbedna evakuacija nije moguća i nema mogućnosti za sakrivanje, neophodno je pokušati bekstvo jer kretanje umanjuje verovatnoću da napadač pogodi metu, naročito ako nije visoko obučen, što je čest slučaj u školama.

Polaznici obuke moraju znati da odluka o bekstvu mora biti brza, odlučna i doneta uz punu svest o situaciji i poziciji napadača.

- **Hide (Sakrij se)** – Cilj ovog segmenta je upoznavanje učesnika obuke sa načinima sakrivanja iz vidokruga napadača. Naime, ako evakuacija nije moguća, sledeći korak je skrivanje uz preduzimanje konkretnih mera zaštite:

- ✓ Zaključati i blokirati vrata koristeći nameštaj ili druge čvrste predmete,
- ✓ Skrivati se dalje od vrata i prozora, van vidokruga,
- ✓ Isključiti tonove na telefonima i smanjiti buku – tišina je ključna,
- ✓ Komunicirati sa hitnim službama samo ako je bezbedno,
- ✓ Nastavnici imaju važnu ulogu u smirivanju učenika i sprečavanju panike.

Polaznici obuke moraju znati da uspešno skrivanje i poštovanje datih smernica u mnogome povećavaju verovatnoću preživljavanja u ovakvim situacijama.

- **Fight (Bori se)** – Cilj ovog segmenta je upoznavanje učesnika obuke sa načinima borbe sa napadačima i to u slučajevima krajnje nužde, kada opcije bežanja/evakuacije i skrivanja nisu moguće. Naime, borba je poslednje sredstvo odbrane i prilikom iste treba poštovati sledeće smernice:

- ✓ Delovati odlučno, hrabro i agresivno – cilj je neutralisati napadača,
- ✓ Koristiti sve što je pri ruci kao improvizovano oružje (npr. stolice, aparati za gašenje požara, predmeti iz torbe),
- ✓ Ukoliko je moguće, koordinisati napad sa više ljudi radi povećanja šansi za uspeh,
- ✓ Onemogućiti napadača, ali bez prekomerne sile i izlaganju dodatnim opasnostima – zaštita života je prioritet.

Polaznici obuke moraju znati da ukoliko ulaze u borbu, moraju biti spremni na sve moguće posledice, ali i da poštovanje datih smernica u mnogome povećavaju verovatnoću preživljavanja u ovakvim situacijama.

Nakon kriznog događaja, škole treba da imaju plan rada koji je usklađen sa posledicama događaja. Na primer, nastava se može organizovati van škole, na novoj lokaciji, putem nastave na daljinu ili u kombinovanom modelu. Bitno je obezbediti kontinuitet u obrazovanju uz podršku svih učesnika.

Takođe, obavezno je organizovati sastanke nakon događaja kako bi učesnici bili informisani o daljim koracima i aktivnostima. Ovaj pristup pomaže u smanjenju osećaja bespomoćnosti i obnavlja

samopouzdanje. Učenici koji su najugroženiji, poput braće i sestara, najboljih prijatelja ili osoba sa kojima je povređeni bio u emotivnoj vezi, treba da dobiju posebnu pažnju. Pružanje vremena sa roditeljima ili okupljanje sa odraslim osobama kojima veruju (odeljenjski starešina, stručni saradnici) je ključno za njihov oporavak.

5. ZAKLJUČAK

Sve češće pojavljivanje nasilja u obrazovnim ustanovama širom sveta, uključujući i događaje u Republici Srbiji, ukazuje na neophodnost sistematske edukacije i pripreme nastavnika i učenika za reagovanje u kriznim situacijama. Sveobuhvatna osposobljenost nastavnika i učenika za reagovanje u kriznim situacijama predstavlja neizostavan element savremenog obrazovnog sistema. Iako su oružani incidenti u školama u Republici Srbiji retki, njihova ozbiljnost zahteva sistemski, interdisciplinarni pristup koji bi se zasnivao na uključivanju stručnjaka iz oblasti pedagogije, psihologije, andragogije, teorije kriza i konflikta, kao i oblasti bezbednosti, što prevazilazi dosadašnja rešenja, a treba da se oslanja na jasno definisane protokole, edukaciju i međusektorsku saradnju. Predloženi model obuke ne samo da operacionalizuje smernice Protokola Ministarstva prosvete, već doprinosi stvaranju održivog okvira za prevenciju pojave kriznih situacija, ali i daje odgovore prilikom pojave istih, kao i smernice za oporavak učenika i nastavnika koji su doživeli neki od vidova kriznih situacija. Suština sprovođenja ovakvih edukacija jeste da se škola pozicionira kao bezbedno okruženje koje je namenjeno za učenje, „rast“ i razvoj dece i mladih. U tom kontekstu, ovaj model obuke treba da se posmatra kao kontinuirani proces, a ne kao jednokratna intervencija, jer predstavlja ključnu komponentu trajne i dinamične transformacije školskog sistema ka većoj otpornosti, odgovornosti i humanosti.

Prema dostupnim podacima u Republici Srbiji u poslednjih nekoliko godina preduzeti su određeni koraci u pravcu edukacije nastavnika i učenika za reagovanje u slučaju pojave vanrednih situacija. Pre svega izvršeno je usvajanje Protokola o postupanju u kriznim situacijama, kao i započet proces organizovanja stručnih obuka u saradnji sa Ministarstvom prosvete i određenim lokalnim samoupravama, dok su u pojedinim školama pokrenuti i pilot-programi koji su usmereni ka podizanju kapaciteta i osposobljenosti nastavnika i učenika za reagovanje u kriznim okolnostima. Pokrenute obuke u skladu sa propisanim Protokolom Ministarstva obuhvataju sve vrste kriznih situacija (poput prirodnih nepogoda, požara, nasilja među učenicima i sl.), ali, prema saznanjima autora, posebne obuke koje se odnose isključivo na reagovanje u slučaju napada vatrenim oružjem još uvek nisu sprovedene. Svi navedeni naponi da se ovoj problematici da više prostora i značaja su još uvek u ranoj fazi i neravnomerno se sprovode, što dodatno ukazuje na potrebu za sistemskom primenom i implementacijom pomenutih modela edukacije kao obavezan deo obrazovnog sistema. Ovaj rad može doprineti daljoj izgradnji, unapređivanju i ažuriranju protokola edukacije, kao i njihovoj doslednoj primeni u praksi, u cilju povećanja nivoa bezbednosti i prevencije u obrazovno-vaspitnim ustanovama.

6. LITERATURA

- [1] Ministarstvo prosvete Republike Srbije. Protokol za postupanje ustanova obrazovanja i vaspitanja u situacijama kriznih događaja, 2023, <https://www.mpn.gov.rs>
- [2] National Center for Education Statistics. Indicators of School Crime and Safety: 2023. NCES, 2023, <https://nces.ed.gov/programs/crimeindicators>
- [3] Global Coalition to Protect Education from Attack. Education under attack, 2022, <https://eua2022.protectingeducation.org>
- [4] Petković, M., & Janković, S.: Analiza bezbednosnih izazova u školama nakon masovnog napada u Beogradu. Institut za bezbednosne studije, Beograd, 2023.
- [5] Centar za primenjenu psihologiju: Ispitivanje potreba nastavnog kadra u oblasti kriznih intervencija u školama. Društvo psihologa Srbije, Beograd, 2023.

- [6] UNESCO. School violence and bullying: Global status report. UNESCO, 2017, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000246970>
- [7] Trump, K. S.: Proactive school security and emergency preparedness planning (2nd ed.). Corwin Press, Thousand Oaks, 2011.
- [8] Cornell, D., & Mayer, M. J.: Why do school order and safety matter? Educational Researcher, 39(1), 7–15, 2010.
- [9] Bandura, A.: Social learning theory. Prentice Hall, Englewood Cliffs, 1977.
- [10] Benbenishty, R., & Astor, R. A.: School violence in context: Culture, neighborhood, family, school, and gender. Oxford University Press, 2005.
- [11] Ferguson, C. J.: Does media violence predict societal violence? It depends on what you look at and when. Journal of Communication, 65(1), E1–E22, 2015.
- [12] Coombs, W. T.: Ongoing crisis communication: Planning, managing, and responding (2nd ed.). Sage Publications, Thousand Oaks, 2007.
- [13] ALICE Training Institute. ALICE Training: Alert, Lockdown, Inform, Counter, Evacuate. ALICE Training Institute, 2019, <https://www.alicetraining.com>
- [14] Schildkraut, J., Carr, C. M., & Terranova, V.: Armed and alarmed: Characteristics and consequences of lockdown drills in K–12 schools. School Psychology Review, 49(2), 199–214, 2020.
- [15] Schildkraut, J., Elsass, H. J., & Stafford, M. C.: Active shooter drills in the United States: A national study of school safety preparedness. Journal of School Violence, 19(4), 421–433, 2020.
- [16] Zhe, E. J., & Nickerson, A. B.: Effects of an intruder crisis drill on children’s knowledge, anxiety, and perceptions of school safety. School Psychology Review, 36(3), 501–508, 2007.
- [17] Jonson, C. L.: Preventing school shootings: The effectiveness of safety measures. Victims & Offenders, 12(6), 956–973, 2017.
- [18] Department of Homeland Security. (n.d.). Active Shooter - How to Respond. Department of Homeland Security, <https://www.dhs.gov/active-shooter-preparedness>
- [19] MacNeil, W., & Topping, K.: Crisis management in schools: Evidence-based prevention. Educational Psychology in Practice, 23(1), 3–18, 2007.
- [20] Farmer, J., & Zhang, J.: Run, Hide, and Fight to save your life. Florida Gulf Coast University Working Paper, 2023.
- [21] Lindekilde, L., Pearce, J., Parker, D., & Rogers, B.: “Run, Hide, Tell” or “Run, Hide, Fight”? The impact of diverse public guidance about marauding terrorist firearms attacks. Journal of Risk Research, 25(2), 197–213, 2022.
- [22] Lahad, M., Shacham, M., & Bracha, B.: Community stress prevention: The need for pre-crisis preparation. Journal of Child and Adolescent Trauma, 3(3), 2010.
- [23] Katz, Y. J., & Cohen, N.: The school as a secure base for children coping with trauma. Contemporary School Psychology, 17(2), 98–106, 2013.